

potreby ruského revolučného hnutia a politické úlohy robotnickej triedy.

V práci O vývoji monistického názoru na dejiny (1895), ktorá uzatvára tento zväzok, polemizuje Plechanov s Michajlovským, ktorý „prehliadol“ Marxovu historickú teóriu a snažil sa zamlčať geniálne Marxove myšlienky v prospech subjektivismu. Plechanov tu poukázal na organickú jednotu Marxovej filozofickej, sociologickej a ekonomickej teórie a hlboko zdôvodnil marxistické chápanie spoločenských zákonov. Zdôraznil, že príčiny sociálnych javov treba hľadať v objektívnych zákonoch materiálnej výroby, vložil tu marxistické učenie o úlohe ľudu

a osobnosti v dejinách, marxistické učenie o objektívnej pravde, atď., atď.

Plechanovove práce venované boju proti filozofickej reakcii a tmárstvu, za uskutočnenie politickej a spoločenskej prestavby Ruska a oslobodenie ruského ľudu i národov ostatných krajín od sociálneho zotročenia a útlaku majú význam aj dnes. Sú dôkazom jeho hlbokých znalostí dejín filozofického a spoločenského myslenia a veľmi cennou súčasťou marxistickej literatúry. Podľa V. I. Lenina treba ich študovať, znova vydávať a zaraďovať „medzi povinné učebnice komunizmu“.

J. S.

ZO ZAHRANIČNEJ TVORBY

I. S. KON, *O PONJATII ISTORIČESKO-VO PROGRESSA* (stat vyšla v zborníku *Problemy razvitija v prirode i obščestve*, Leninograd 1958, str. 154—188).

Cieľom state je na základe historickej analýzy odhaliť triedne a gnozeologické korene tzv. „krízy pokroku“ a objasniť otázku objektívneho kritéria spoločenského pokroku v teórii historického materializmu.

Autor začína historickým zistením, podľa ktorého idea progresívneho spoločenského vývinu vznikla v období zrodu a zosilnenia kapitalistických vzťahov. Do dnešného dňa prešla tromi základnými etapami:

1. Pre obdobie vzostupného kapitalizmu, keď buržoázia bola ešte revolučná, sú charakteristické osvieteniské teórie pokroku vyznačujúce sa racionalistickým optimizmom (Condorcet, Turgot, Saint Simon). Ich veľkou prednosťou bolo revolučné protifeudálne zameranie, ich nedostatkom ahistorický prístup k skutočnosti a teleologičnosť. Reakciou na tento prúd bola romantická historiografia, ktorá urobila krok vpred tým, že namiesto „Rozumu“ dosadila ideu nepretržitej evolúcie, no zároveň ochudobnila pokrok o predstavu revolúcie. O dialektický syntézu osvietenскеj idey pokroku s romantickým historizmom sa pokúsil Hegel.

2. Pre obdobie víťazného kapitalizmu sú charakteristické teórie, považujúce spoločenský vývin za automatický, prírodný proces.

Pripadá im úloha nie rušiť, ale otvorene obhajovať jestvujúce zriadenie. Plne sa to vzťahuje už na Comta. I keď Comte v svojej „sociálnej dynamike“ mnoho hovorí o pokroku, je na hony vzdialený od osvietenскеj idey vzostupného vývinu a všade dáva prednosť „Poriadku“ pred „Pokrokom“. Do tohto obdobia treba zaradiť aj Spencerovu teóriu „organickéj evolúcie“, znižujúcu úlohu subjektu na registrátora automatického procesu.

3. Napokon je tu buržoázna ideológia epochy imperializmu, zavrhujúca optimistickú ideu pokroku a nahradzujúca ju ideou sociálneho pesimizmu (Spengler), skepticizmu (B. Russell) a staronovou teóriou kruhového pohybu (Toynbee, Sorokin atď.).

„Križa pokroku“ v súčasnej buržoáznej sociológii vyplýva predovšetkým zo všeobecnej krízy kapitalizmu. Súčasne však korení aj vo vnútorných procesoch buržoázneho historického myslenia. Je logickým vyústením metafyzičnosti a plochého evolucionizmu, pokračovaním krachu tých predstáv, ktoré redukovali pokrok na lineárny pohyb a dejiny ľudstva na dejiny Európy.

Marxizmus ako ideológia revolučnej triedy od samého začiatku vyniká činorodým dejinným optimizmom. Historický materializmus prvýkrát v dejinách myslenia pristupuje k otázke pokroku vedecky. Najmarkantnejšie sa to prejavuje tam, kde ide o zložitú a buržoáznu ideológiu nikdy nerozriešenú otázku objektívneho kritéria pokroku, umož-

ňujúceho orientovať sa v nekonečnom mori historických faktov.

Miera pokroku je to isté, čo miera slobody. A problém slobody vystupuje v troch základných aspektoch: ako problém ovládnutia prírody človekom, ako problém ľudstva, ktoré vedome vytvára svoje vlastné spoločenské vzťahy a napokon ako problém vzájomného vzťahu jednotlivca a spoločnosti.

Fakt rozširovania moci človeka nad prírodou je natoľko nepopierateľný, že ho uznávajú i všetci buržoázni sociológovia. Pokrok v tomto smere sa realizuje vo forme rozvoja výrobných síl. Rozvoj výrobných síl pokladal Lenin za najvyššie kritérium spoločenského pokroku. Ním sa zabezpečuje rast produktivity práce a tento rast je všeobecnou zákonitosťou spoločenského vývinu.

Omnoho zložitejšia je otázka, či ľudia môžu regulovať svoje vlastné spoločenské vzťahy a či existuje pokrok v týchto vzťahoch. Keď skúmame pokrok z tohto hľadiska, máme na mysli postupné striedanie spoločensko-ekonomických formácií. Každá novšia formácia líši sa od predchádzajúcej bohatšou členitosťou a väčšou zložitosťou. Tou mierou, ako rastú výrobné sily, vyvíja sa i spoločenská deľba práce. Pravda, pokrok v antagonistickej formáciách uskutočňuje sa na úct vykorisťovaných ľudových mas, no napriek tomu poddaný roľník disponuje väčšou slobodou než antický otrok.

V predsocialistických formáciách môžu ľudia empiricky využívať pre svoje záujmy jednotlivé stránky ekonomických zákonov, no ako celok ich môžu ovládnuť až za socializmu. Táto — svojho času čisto teoretická — téza je dnes prakticky potvrdená vyše štyridsaťročnou históriou Sovietskeho zväzu, historiou praktického uskutočňovania beztriednej spoločnosti. (rr)

A. G. CHARČEV, *O NEKOTORYCH ZAKONOMERNOSTIACH RAZVITIIJA OBSČESTENNOVO SOZNANIIJA*. (Stat vyšla v zborníku *Problemy razvitija v prirode i obščestve*, Leningrad 1958, str. 214—244.)

Autor state obmedzuje svoju úlohu na skúmanie iba niektorých problémov súvisiacich s rozvojom spoločenského vedomia, pričom sa opiera prevažne o materiály z oblasti umenia a morálky.

Pri rozbere štruktúry spoločenského vedomia vychádza z toho, že spoločenské vedomie, ktoré vo vzťahu k spoločenskému bytiu vystupuje ako jednoliaty celok, je v skutočnosti mnohostranným javom, zahrnujúcim: politické vedomie, právo, prírodné vedy, spoločenské vedy, filozofiu, morálku, umenie a náboženstvo. Tieto zvláštne formy spoločenského vedomia možno od seba odlišiť podľa nasledujúcich znakov: 1. Podľa predmetu odrazu; 2. Podľa charakteru hodnotenia odrážaných stránok skutočnosti; 3. Podľa spôsobu odrazu spoločenského bytia; 4. Podľa charakteru spätného pôsobenia na spoločenské bytie.

Spoločenské vedomie nie je mechanickým súhrnom individuálnych vedomí. Individuálne vedomie tvorí duchovnú tvárnosť jednotlivca. Vzťah medzi spoločenským a individuálnym vedomím je regulovaný zákonom vzájomnej spätosti všeobecného a jedinečného. Každé individuálne vedomie je prejavom spoločenského, v triednej spoločnosti triedneho vedomia.

Individuálne vedomie nie vždy je schopné dostatočne hlboko a všestranne odraziť všeobecné (spoločenské alebo triedne) podmienky bytia a potreby jeho ďalšieho vývinu. Vznára sa otázka ideológov, t. j. ľudí, ktorí uvažujú zo širokého hľadiska celej triedy alebo celej spoločnosti.

V spoločenskom, práve tak ako v individuálnom vedomí, odráža sa materiálne bytie dvojakým spôsobom: buď vo forme ideologickej činnosti individua, triedy alebo spoločnosti, alebo vo forme psychického života (súhrn charakterových čŕt, emócií a pocitov). Na rozdiel od ideologickej všeobecnosti vzťahuje sa emocionálna všeobecnosť nielen na triedy, ale i na národy a spoločenské vrstvy. Napr. nemôže existovať zvláštna inteligentská ideológia, no existuje inteligentská psychika.

Nasleduje skúmanie závislosti spoločenského vedomia od spoločenského bytia. Zmeny v spoločenskom vedomí — zdôrazňuje autor — sú síce závislé od zmien v spoločenskom bytí, avšak v rozličných dejinných epohách nadobúda táto závislosť rozličný charakter. O prvotnospolnej spoločnosti Marx poznamenal, že tu sa duchovná produkcia bezprostredne preplietala s materiálnou. Je známe, že spoločenské vedomie tejto epochy nebolo ešte rozčlenené. Vzťah medzi